

Uit de Praktijk

RANDOM DE TAMME KASTANJE IN TESSINO

door

JOSINA HACKE-OLIDEMANS

Het is altijd de moeite waard de relatie na te gaan tussen de levenswijze van een bevolking en de vegetatie in hun woongebied. In overoude tijden was het natuurlijke plantendek een der elementen, die de vestiging van de mens bepaalde. Tegenwoordig is dat, althans in West-Europa, omgekeerd. De mens bepaalt wat er groeit of wat hij overlaat aan Moeder Natuur voor de rijke verscheidenheid van haar flora.

In het Zwitserse kanton Tessino is de tamme kastanje de loofboom. Duizenden hectaren zijn er mede bedekt. Voor de Tessiner is de tamme kastanje onmisbaar. Zijn huis is weliswaar opgebouwd uit het materiaal van zijn directe omgeving: graniet. Hij heeft in de bewerking van steen een buitengewone handigheid, zowel in het houwen als in het stapelen. Dakpannen — men kan beter van dakplaten spreken — worden horizontaal gestapeld tegen dakspanten met 45° helling. Stoeptreden bestaan uit losse platen, die in de muur worden geklemd en onderling geen verbinding hebben. Tafels, banken, schouwen, ja zelfs zag ik een kruiwagen met een stenen rad, worden uit steen gehouwen. Maar de kastanje levert het bouwhout, de palen voor de wijngaard, het brandhout, het strooisel in de stallen en de vruchten.

Verspreiding.

De vruchtdragende tamme kastanje komt in geheel Zwitserland voor tot een hoogte van 900 m. Ten Noorden van de Alpen zijn volgens Engler drie van elkaar gescheiden gebieden, waar de vruchtdragende tamme kastanje gedijt:

1. het Zuid-Westelijke en Westelijke deel (beneden Rhônedal, oever van het Meer van Genève, Zuidelijke voet van de Jura, langs het Meer van Neuchâtel en Bielermeer),
2. het Centraal-Zwitserse gebied, rondom Vierwoudstedenmeer en Zugmeer,
3. het Oost-Zwitserse gebied (Seezdal en Rijndal tussen Chur en Rheineck).

Overal gaat in deze gebieden de teelt van de tamme kastanje, die altijd weer geënt moet worden, achteruit, omdat men aan ander voedsel, (in verband met sociale en economische invloeden), de voorkeur geeft boven de vruchten van de tamme kastanje.

In Tessino en Graubünden komen nog kastanjewouden voor, die op de bezoeker een onuitwisbare indruk maken. Deze wouden noemt men „Selven”. Zij komen voor: in de Misox (bij Bellinzona), in de beneden Bergell (tussen Chiavenna en Majola pas) en in de Puschlav (43 km van St. Moritz).

Aangezien er maar pl.m. 50—100 bomen per ha voorkomen en deze bomen wel tot honderdveertig jaar blijven staan, wandelt men tussen

machtige, licht-grijze stammen, waaronder zich een groen tapijt van gras en kruiden uitstrekt. Kleinere groepen vindt men veel in Tessino door de eigenaardige eigendoms-rechten, waarover straks.

Het allermeest verspreid zijn echter de kastanjehakhoutbossen in Tessino. Ze begeleiden de wijnbouw en wat zou de Tessiner zijn zonder zijn wijntje? Elk huis, dat door zijn ligging van de zon profiteert, heeft zijn wijngaard en hiervoor zijn alleen in Tessino enige millioenen palen per jaar nodig¹). Het areaal van deze hakhoutbossen is dan ook enorm uitgestrekt. Ze worden „Palina” (naar palo = paal) genoemd. Enige cijfers mogen dit illustreren: Van de 7350 ha hakhout in de kantons Tessino, Graubünden, Waadt, Wallis, Luzern en St. Gallen komen er 7000 ha in Tessino voor.

Het gebruik.

In het vroege voorjaar gordt de Tessiner zijn brede riem om, steekt daartussen, op zijn rug, een sikkelvormig kapmes en haakt aan de voorzijde een houten koker (zelfgemaakt van kastanjehout), waarin zijn snoeischaar is geborgen. Zo gaat hij naar zijn wijngaard op houten muilen (van kastanjehout) met leren neus. Hij slaat met zijn kapmes al het oude bindsel los, vervangt de palen, snoeit de druif en bindt met wilgentenen (ook tussen de gordel gestoken) aan.

De palen van kastanjehout zijn blank geschild en aan twee zijden toegepunt. Ze kunnen dan twee keer worden gebruikt. Aangezien kastanjehout bijzonder houdbaar is, kent men in Tessino de uitdrukking: „Kastanienpfähle können 15 Jahre auf einer Spitze stehen”.

Als alles gesnoeid en aangebonden is, wordt het snoeisel gebundeld en verbrand. En dan worden de lange bedden, waar de druif in staat, zorgvuldig gewied en opgemaakt met strooisel uit de geitenstallen. Dit strooisel wordt het gehele jaar door uit de kastanjabossen geharkt, meestal door vrouwen, die het naar huis brengen in de bekende korven, die op de rug worden gedragen. De korven (zelfgemaakt) zijn voor dit doel vervaardigd van hazelaartwijgen, gestoken in een plankje van kastanjehout. Het kastanjeloof valt rijkelijk, heeft zelf niet zoveel waarde als meststof, maar het neemt gemakkelijk veel vloeibare mest op. Daar men op de harde granietbodem, die maar langzaam verweert, geen graanakkers ziet, ontbreekt het in Tessino aan stro. Het kastanjeloof levert de onmisbare humus in de wijngaard.

In de huizen brandt winter en zomer de haard. De dikke muren weren de zomerhitte, door de kleine ramen komt weinig zon binnen, zodat een vuurtje het goed doet. In de haard ligt een geweldig stuk kastanjehout, $\frac{1}{3}$ er in, $\frac{2}{3}$ er buiten. Elke keer als een stuk is opgebrand, schuift men het brok de haard verder in. Stenen, soms kunstig gebeeldhouwd, steunen het hout en zorgen voor onafgebroken luchttoevoer.

Hierboven wordt de „polenta” (maïspap, droog als rijst) gekookt, extra pittig door de houtrook. „Polenta” en wijn zijn dagelijkse kost.

In het najaar, als de kastanjevruchten zijn verzameld, van de stekelige bolsters zijn ontdaan, dan worden ze op de vliering onder de kastanjepanzen gestort en de rook uit de schoorsteen wordt door een schuifluik

¹) Merz geeft voor het kanton Waadt op een gebruik van 120 miljoen palen totaal, welke een inhoud van 151.000 m³ vertegenwoordigen, en voor jaarlijks onderhoud is 10.000 m³ nodig, waarvoor ruim 400 ha gehakt moeten worden. Aangezien Waadt maar 20 ha hakhout bezit, moeten deze van elders komen, o.a. uit Tessino.

over de kastanjes geleid, om door de dakplaten te ontwijken. Dit gebeurt net zo lang tot de vruchten droog zijn, waarna ze worden gepeld (door slaan in lange zakken), gewaard en eventueel gemalen tot kastanjemeel. In streken waar ze speciaal geteeld worden bestaan aparte gebouwtjes om de vruchten te drogen (eesten), o.a. in de Bergell.

Een boom van 70—140 jaar kan jaarlijks 100—200 kg vruchten (zonder bolster) opleveren. Een gezin van 6 personen verbruikt per jaar 600—900 kg. De opbrengst van enkele bomen is voldoende om een gezin 's winters te voeden. Gemengd met roggemeel bakt men er brood van.

Meelsoep met wijn en suiker is geliefd (verslaat de dorst). Ook wordt er pap van gekookt. Een bijproduct is dan nog de kastanjehoning.

Het kastanjehout wordt voor velerlei doeleinden gebruikt. 3—5 jarige loten leveren de hoepels voor de vaten. 10—12 jarige loten, 5—7 m lang, leveren de palen voor de wijnbouw. Ze hebben een vijfmaal langere levensduur dan eiken posten. Na 18 jaar zijn de telgen geschikt (bij een dikte van 20—25 cm doorsnede en een lengte van 14 m) voor de duigen der vaten. Deze vaten zijn bijzonder duurzaam en gewild, omdat de wijn er langzaam in gist. Spaartelgen van 20—30 jaar leveren de telefoon- en telegraafpalen. De houtvester van Tessino te Bellinzona schreef mij, dat er palen zijn, die 80 jaren zijn blijven staan, zonder geïmpregneerd te zijn.

Dag in, dag uit
Jaar in, jaar uit
Vergaren de vrouwen hun buit

Hout van niet-geënte bomen is veel houdbarder dan van de veredelde kastanje. Vers brandhout vonkt erg. Daarom wordt veelal hout gebruikt, dat 1—2 jaar in weer en wind heeft gelegen. Als zaaghout (balken en planken) is kastanjehout houdbarder en even mooi als eikenhout.

De tamme kastanje levert prima looistof, zowel hout als bast; er gaat dan ook niets in de zagerijen verloren. Voor de looistofbereiding levert Tessino 2000 wagonladingen (van 10.000 kg) per jaar.

Het is wel duidelijk, dat speciaal het weghalen van het strooisel ruïneuse gevolgen heeft voor het bos. En juist dit gebruik zal de Tessiner het laatste opgeven, want aan zijn wijn moet men niet raken. In sommige streken verzamelt men varens, maar tenslotte blijft strooisel toch strooisel en dat behoort in het bos te blijven. Palen worden tegenwoordig dikwijls

vervangen door machinaal gezaagde smalle granietplaten. De electriciteit maakt dit mogelijk. Koken gebeurt ook al veel op elektrische apparaten en butagas. De houtskoolvuurtjes, die wij 14 jaar geleden overal aantreffen (houtskool van kastanjehout) zijn merkbaar verminderd. Stoken en bouwen zou op de duur met andere grondstoffen kunnen gebeuren, maar strooisel is nauwelijks te vervangen.

De rechtgeaarde Nederlander vraagt direct, gewend als hij is aan honderden verbodsbepalingen en verordeningen, mag dat nu maar zo? De bossen gaan sterk achteruit, kanker tast de opstanden aan. Worden er nu geen maatregelen genomen? Daarmede komen wij op het terrein van de eigendom en de oude rechten.

Eigendom en oude rechten.

Meestal behoren grond en opstand aan dezelfde eigenaar, Staat of particulier. Evenals bij ons bijvoorbeeld op de heidevelden, zijn gebruiksrechten eeuwenlang in stand gebleven. Zo hebben de Tessiners rechten in de gemeentebossen. Deze bossen heten „Sottoceneri”. Dit zijn dan altijd hakhoutbossen.

Bij de vruchtdragende tamme kastanje zijn de rechten nog anders. Daar kunnen enkele bomen en soms hele „Selven” aan één particulier toebehoren, terwijl de grond van de gemeente is. Eeuwen lang zijn op gemeenschappelijke grond (feitelijk vroeger niemandsland) door enkele burgers bomen geplant. Zij mogen de oogst behouden tegen het afdragen van een klein gedeelte. In vijf gemeenten uit het rayon Lugano, behoren bijvoorbeeld 21.200 vruchtdragende kastanjes op gemeentegrond aan particulieren. Daarvan moet 3—4% worden afgestaan, maar de oogst wordt niet hoog geschat. Tessino heeft ongeveer 800.000 vruchtdragende tamme kastanjabomen. Daarbij moet men bedenken, dat men oude hoge bomen niet kan plukken, zodat men telkens de afgefallen kastanjes moet oprapen en dat kan iedereen doen, die er langs komt. Geen enkel terrein is afgesloten.

De bomen, die heel oud kunnen worden, kan men erven. Het oude recht om bomen te planten op voormalig niemandsland heet „Jus plantandi”. Bij een decreet van de Bondsregering is het officieel in 1886 afgeschaft. Men zou de bomen, die er nu eenmaal stonden, laten uitsterven, maar sindsdien zijn er toch duizenden bijgeplant. In 1912 is nog weer een nieuwe wet in werking getreden, die verbiedt op gemeentegrond ten eigen bate te planten. Deze wet wordt wel bestreden, maar sindsdien zijn enige gemeenten overgegaan tot onteigening van kastanjabomen. De rechten op hakhout en strooisel uit gemeenschappelijk bos, geplant op gemeentegrond, blijven gehandhaafd.

Wel zijn er door de overheid bepalingen gemaakt om het uitroeien van vruchtdragende kastanjabomen tegen te gaan. Zonder vergunning mogen deze niet worden gehakt, ja zelfs zijn gehele „Selven” als „Schutzwaldungen” verklaard. Door de Eidg. regering worden bovendien subsidies verleend voor nieuw aan te leggen Selven op eigen grond. Ook mag er geen strooisel worden gehaald uit pas gehakt hakhout, voordat dit weer loten heeft gemaakt van een bepaalde lengte. Desondanks gaat de opstand en de kwaliteit achteruit.

Zoals reeds is opgemerkt, is de strooiselroof hiervan wel de voornaamste oorzaak en deze is tot nogtoe niet bestreden kunnen worden. Hier-

door is de kruidenvegetatie dan ook niet zo overvloedig, als men in een dergelijk mild klimaat zou verwachten. Een openbaring is de rijkdom op moeilijk toegankelijke plaatsen en vooral in de talrijke vochtige rotskloven en in de beekdalen.

De vreemdeling heeft daarentegen juist de indruk van een zeer kleurrijk landschap met heel veel bloemen. Dat is ook zo, maar..... dat zijn speciaal de exotische bomen en struiken, die zo ingeburgerd zijn, dat ze in alle tuinen en parken, bij de kleinste huisjes in de meest afgelegen dalen, zijn te vinden. De Azalea, Magnolia, Mimosa, Glycine, Camelia, Forsythia, Cydonia, Eucalyptus en vele andere planten, de palmen en de coniferen, zijn allemaal exoten, die het landschap door groei en bloei kleurrijk sieren. Schröter beschrijft in zijn boek „Flora des Südens” ruim 150 exotische bomen en struiken. En de Tessiner weet wat kweken is. Flink bemest en zeer kort gesnoeid geven de siergewassen een weelderige bloei. Glycine met bloemtrossen van 60 cm zijn geen uitzondering.

Als men dan ook tenslotte vraagt, waar leeft de Tessiner nu eigenlijk van, dan moet men zeggen: van de zon! De zon maakt deze exotische pracht mogelijk. De vele zonne-uren trekken de bezoekers uit koudere streken. Alleen met Pasen bezochten 300.000 mensen Tessino. De Gotthardpas was nog niet open, zodat de auto's per trein door de tunnel werden vervoerd. De auto's stonden in de rij, zelfs gedurende de nacht, om hun beurt af te wachten. De zon bespaart de Tessiner de dure kolen, stooft zijn wijndruiven rijp, die gedijen ten koste van de kastanje. Pessimisten geloven, dat de kastanje in ongeveer 40 jaar zal zijn uitgestorven.

Het spreekt wel vanzelf, dat men thuisgekomen denkt, zou, gezien de uitzonderlijke houdbaarheid van het kastanjehout, aanplant in Nederland aanbeveling verdienen. Houdbare palen zijn altijd goed te gebruiken.

De vruchtdragende tamme kastanje moet altijd weer op onderstam worden geënt en de vruchten hebben om rijp te worden van bloesem tot maal bezwaren. Daarentegen geven tamme kastanjes, uitgezaaid, altijd weer „wildelingen”, die voor hakhout kunnen dienen.

Op Schovenhorst zijn door mijn Grootvader veel tamme kastanjes als vulhout gebruikt. Zij hebben zichzelf steeds weer uitgezaaid in gemengd bos. Voor humusvorming met succes. Van hakhout hebben wij geen ervaring. Hakhout is een mono-cultuur. Mogelijk hebben andere bosbouwers dit wel. Voor berichten houdt schrijfster dezes zich aanbevolen.

Het bijzonder lezenswaardige boekje van de Eidg. Forstinspektor Merz „Die Edelkastanie” 1919, kan ik iedereen, die Tessino bezoekt of de tamme kastanje een goed hart toedraagt, warm aanbevelen. Dit boekje is verkrijgbaar bij: Sekretariat der Schweiz. Inspektion für Forstwesen, Jagd und Fischerei in Bern.
